

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QƏBƏLƏ İNZİBATI RAYONUNUN KİTABXANA-İNFORMASİYA İNFRASTRUKTURU

Daşqın Məhəmmədli

BDU-

dashqin.muhammedli@mail.ru

Azərbaycan Respublikasının Qəbələ inzibati rayonunun kitabxana-informasiya infrastrukturunu

Xülasə:
nun b

-Zaqatala iqtisadi rayonunun b

Библиотечно-информационная инфраструктура Габалинского административного района Азербайджанской Республики

Резюме:

Library-information infrastructure of the Gabala administrative region of the Republic of Azerbaijan

Summary: The article is shown general information on the history, culture and geographical position of the Gabala administrative district, which is part of the Sheki-Zaqatala economic region of the Republic of Azerbaijan. Also, the article is reflected an overview of the library-information infrastructure in the modern information society of the ancient Gabala region.

Açar sözlər:

-Zaqatala-

Ключевые слова:

Key words: Gabala, library, information, document, bibliography, Shaki-Zaqatala economic region, Caucasian Albania, librarian, information service

Giriş: Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala iqtisadi regionuna daxil olan inzibati rayonlar içərisində qədim Qəbələ şəhərinin xüsusi yeri vardır. Qəbələ Şəki-Zaqatala iqtisadi regionuna daxil olan Şəki inzibati rayonundan sonra regionun ikinci böyük inkişaf etmiş inzibati rayonudur. Qəbələ Azərbaycanın ən qədim parçalarından biridir.

2400 illik tarixi olan, qədim “İpək yolunun” üstündə yerləşən Qəbələ şəhərinin adı hələ eramızın I əsrində yaşamış Roma alimi Böyük Plininin, “Təbii tarix” əsərində Kabalaka, yunan coğrafiyaşünası Klavdi Ptolemey (II əsrdə)

Xabala, Ərəb tarixçisi Bəlazuri (IX əsr) Xəzər adlandırmışdır. İlk dəfə Azərbaycan alimi A.Bakıxanov (XIX əsr), “Gülüstani-İrəm” əsərində Kbəla və ya Xabalanın Qəbələ olduğunu göstərmişdir. [11, s.149].

1959-cu ildən bu günədək möhtəşəm qala divarlarının xarabaları qalan Çuxur Qəbələ kəndinin (Azərbaycan Respublikasının Qəbələ rayonu) həndəvərində aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində antik dövrə aid qədim Qəbələ şəhər yeri aşkara çıxarılmışdır. Qəbələnin xarabalıqları orta əsrlər şəhər yerindən 2 km cənub-şərqdə, Çuxur Qəbələ kəndinin yaxınlığında, Qafqaz dağlarının ətəklərində, Qaraçay və Covurluçay arasındakı geniş təpədədir. Hər tərəfdən qala divarları və bürclərlə əhatə olunmuş iki böyük hissədən-Səlbir və yerli əhalinin Govurqala adlandırdığı qaladan ibarətdir. Onlardan şərqdə, Covurluçayla Qoçalançay arasındakı geniş düzənlikdə məbəəd yeri nekropolu və tikinti qalıqları vardır. Qəbələnin ətrafı meşə və vadilərlə zəngindir. Şəhər onu əhatə edən dağ kəndləri ilə yaxşı müdafiə olunurdu. Ən yaxın keçidlər olan Savalanda və Avalanda (yaxud Ağvanda) istehkamlar və bürclər tikilmişdir. Səlbirin qala divarları, dördkünc və yarım dairəvi bürcləri daha çox dağılmışdır.

Məsələnin qoyuluşu: Qəbələ qalasının bürç qalıqları-Divarlardakı və bürclərdəki mazgallar düzbucaqlı formasındadır. Şimal və qərb hissələrdə darvaza yerlərinin qalıqları durur. Səlbirin ərazisindən, ümumiyyətlə, bütün şəhəri dövrələyən dərin xəndəklə ayrılan Qala hissəsində divarlar, bürç və darvaza yerləri daha yaxşı qalmışdır. Qalanın cənub tərəfində hündürlüyü təxminən 7-8 m, diametri 5-6 m olan dairəvi və yarım dairəvi bürclər vardır. Hücüm təhlükəsi zamanı xəndək su ilə doldurulurdu. Divarlar və bürclər çiy kərpicdən, çaydaşlarından və əhəng məhlulundan istifadə edilməklə bişmiş kərpicdən hövrülmüşdür. Şəhər istehkamlarının bünövrəsinin qoyulmasında iri yonulmuş yerli tuf daşlarından istifadə olunmuşdur.

Qəbələdə arxeoloji tədqiqatlar zamanı aşkarlanmış, üzərində Makedoniyalı İskəndərin təsviri olan gümüş tetradraxma (Azərbaycan Tarix Muzeyi) Qəbələnin şəhər yerində və antik dövrə aid qəbiristanında aparılan arxeoloji qazıntı işləri nəticəsində şəhər yerinin ən alt təbəqəsinin eramızdan əvvəl III minilliyin ikinci yarısına (erkən Tunc dövrü) aidliyi aşkar edilmişdir. Həmin təbəqədə itilənmiş dəvəgözü daşı, çaxmaq daşı və dəvəgözü daşı qırıntıları, keramika məmulatı parçaları və s. materiallar tapılmışdır. Bu təbəqədən üstə antik dövr təbəqələri gəlir. Onlarda alt təbəqəsi eramızdan əvvəl IV-III əsrlərə aid olunan üç tikinti dövrü ayırd edilir. Burada təsərrüfat oyuqları, bəzi növşəkilli kirəmitlər, yastı kirəmit parçaları, müxtəlif gil qablar, bəzək şeyləri, habelə möhürbəndli fərman tapılmışdır. [13, s.122].

Yuxarı təbəqə numizmatik tapıntılara Makedoniyalı İskəndərin (e.ə.336-323-cü illər) draxma və tetradraxmalarına oxşatma olan yerli sikkələr, Parfiya hökmdarı III Fraatın (e.ə. təqribən 70-58-ci illər) draxmaları və digər materiallara əsasən e.ə. II-I əsrin ikinci yarısına aid edilir. Bu təbəqədə daş divar bünövrələri, yastı və növşəkilli dam örtüyü kirəmitləri, çoxlu miqdarda gil qab qırıqları, bəzək əşyaları, gildən qayırılmış insan və heyvan fiquraları,

habelə möhürbəndlərində istər şərq, istərsə də antik kemalları üçün səciyyəvi suctlər olan fərmanlar aşkar edilmişdir. [9, s.29].

Məsələnin izahı: Qəbələ şəhər yerinin xarabalıqlarında və onun ətrafında I əsrə aid xeyli miqdarda Arşaki və Roma sikkələri, III əsrə aid 200-dən çox Sasanı sikkəsi və digər sikkələr tapılmışdır. Qəbələdən, həmçinin, Böyük İsgəndərin və Parfiya padşahı III Fraatın draxmalarına oxşatma olan yerli sikkələr tapılmışdır ki, bu da e.ə. I əsrdə və eramızın əvvəllərində bir sıra ölkələrlə qızgın ticarət getdiyini göstərir. Alvan (ehtimal ki, Alban) və Savalan keçidlərindən keçən ticarət yolları adlanırdı. Ticarət yolları Qəbələni Gürcüstan vasitəsilə Qərblə, Atropatena vasitəsilə İranla və Böyük Qafqaz vasitəsilə Şimalla əlaqələndirirdi

Qəbələ şəhərində müdafiə təyinatlı qədim qüllə (IX-XI əsrlər), XVIII əsrə aid edilən məscid, İmam Baba məqbərəsi (XVIII-XIX əsrlər), Cümə məscidi, eləcə də böyük tarix-diyarşünaslıq muzeyi vardır. Qəbələ şəhərinin şimalında, meşə zolağında “Ay işığı” istirahət zonası, Nohur gölünün sahilində “Sahil” istirahət zonası yerləşir. Bu istirahət zonalarının hər ikisi 2002-ci ildə tikilmişdir. [19, s.35].

Görkəmli Azərbaycan arxeoloqlarından S.Qaziyevin, Q.Əhmədovun, İ.Əliyevin, F.Qədirovun və başqalarının burada apardıqları çoxillik arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində Antik dövrə aid böyük binaların, qala divarlarının qalıqları, istehsal və sənətkarlıqla bağlı maddi-mədəniyyət abidələri aşqara çıxarılmışdır.

Əsirlər boyu Azərbaycan torpaqlarına göz tikən yadelli işğalçıların amansız hücumlarına mərdliklə sinə gərən Qəbələ şəhəri tarixin yaddaşına alınmaz, məğlubedilməz qala-şəhər kimi daxil olmuşdur.

E. I əsrdə romalılar Kabalakanı (Qəbələni)-“oppidum” yəni “istehkam şəhər” kimi tanıyırdılar. Eramızın 262-ci ilində Albaniya Sasanilər tərəfindən işğal olunsa da Qəbələ özünün siyasi və iqtisadi əhəmiyyətini itirmədi. V əsrin ikinci yarısında (464-cü ildə) Albaniya öz müstəqilliyini müvəqqəti itirdiyi və şimal köçürülərinin basqınlarının şiddətləndiyi dövrdə ölkənin paytaxtı Qəbələdən Partava (Bərdəyə) köçürülür. Bundan sonra da Qəbələ ölkənin başlıca ticarət sənətkarlıq, mədəniyyət və mənəvi mərkəzi kimi mövcud olmuşdur. [12, s.121].

Qəbələ 1068-ci ildə Şirvanşah Fəriburzun, 1120-ci ildə gürcü çarı III Davidin, 1386-cı ildə Teymurləngin, 1538-ci ildə Səfəvi şahı I Təhmasibin, 1734-cü ildə Nadir şahın qoşunlarının işğalı ilə üz-üzə dayanmış, sarsıntılar keçirmişdirsə də, öz əhəmiyyətini tam itirməmişdir. 1747-ci ildə Nadir şahın ölümündən sonra Azərbaycan xanlıqlara, Sultanlıqlara və mülüklüklərə bölünmüş və bu zaman Qəbələ də ayrıca sultanlıq olmuşdur. [10, s.79].

XVIII əsrin sonlarında Qəbələ sultanlığı Qəbələ mahalı adlandırılırdı. 1841-ci ildə Çar Rusiyasının Qafqazda apardığı islahatlar nəticəsində Azərbaycanda xanlıqlar ləğv edilərək Quberniya və qəzalarla əvəz olunmuş və bu dövürdə Qəbələ rayonu Yelizavetapol (Gəncə) quberniyasının Nuxa (Şəki) qəzasının tərkibinə qatılmışdır.

Qeyd olunduğu kimi, Qəbələnin əlverişli tarixi-coğrafi mövqeyi onun ərazisinin insanlar tərəfindən ta qədimdən mənimsənilməsinə və nəticədə zəngin maddi-mədəniyyət abidələrinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Rayon ərazisində 90-dan çox tarixi, etnaqrofiq, maddi-mədəniyyət abidəsi qeydə alınaraq mühafizə olunur.

Qədim Qəbələ şəhərinin qalıqlarını və onun ətrafında aşkar edilmiş bir çox arxoloji tapıntıları mühafizə etmək məqsədi ilə 1985-ci ildə burada 480 hektar sahəni əhatə edən Qəbələ tarix-mədəniyyət qoruğu yaradılmışdır.

Böyük Əmili kəndində eramızdan əvvəl I minilliyə aid olan daş kurqan, Soltannuxa kəndinin cənubunda, Kilsə dağında IV əsrə aid Alban kilsəsi (məbəd), Nic qəsəbəsində antik dövrə aid Nekrapol, Yengicə kəndinin cənubunda IV-XIV əsrlərə aid Qızlar qalası, çay boğazında X-XII əsrlərə aid Surxay qalası, Həzrə kəndində XIV-XV əsrlərə aid türbələr kompleksi, Dızaxlı kəndinin şimali - qərbində yerləşən, VII əsrə aid Komurad məqbərəsi, Qəbələ şəhərindəki Büdxana qalıqları, XVIII əsrə aid 8 güşəli Məscid, XIX-XX əsrlərin başlanğıcında inşa edilmiş Cümə məscidi, İ.B.Qutqaşınlının XIX əsrə aid ev Muzeyi və məzar üstü abidəsi və sair tarixi abidələr rayonun „tarixi inciləri” olub, bu yerlərə gələnlərin diqqətini cəlb etməyə bilmir. Qəbələnin tarixi keçmişini və bu gününü öyrənmək, qoruyub saxlayaraq gələcək nəslə çatdırmaq məqsədi ilə rayon rəhbərliyi tərəfindən son dövürlərdə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. 1988-ci ildən rayon mərkəzində respublika əhəmiyyətli tarix-diyarşünaslıq muzeyi fəaliyyət göstərir. [14, s.95].

Qəbələ rayon Mərkəzi Kitabxana Sisteminin Mərkəzi Kitabxanası 1930-cu ildə yaradılmışdır. 1977-ci ildən rayonda fəaliyyət göstərən kitabxanalar mərkəzləşdirilərək Qəbələ rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi kimi fəaliyyətə başlamışdır. “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın 2.1/5 bəndinin icrasını təmin etmək məqsədi ilə Qəbələ rayon İcra Hakimiyyəti başçısının 01 iyun 2009-cu il 77 sayılı sərəncamı ilə rayonda olan 68 kitabxana filial 26 kitabxana filiala birləşdirilmişdir. Hazırda Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sisteminin tərkibində 1 Mərkəzi, 3 şəhər və 23 qəsəbə, kənd kitabxana filialı vardır. Mərkəzi kitabxanada 27 kitabxanaçı fəaliyyət göstərir. [18, s.120].

11 oktyabr 2011-ci ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Azərbaycan Respublikasının şəhər (rayon) mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin, müstəqil kitabxanaların, şəhər, qəsəbə və kənd kitabxana filiallarının, habelə şəhər, qəsəbə kütləvi, uşaq və gənclər kitabxanalarının nümunəvi strukturu və ştat vahidləri”nin təsdiq edilməsi haqqında 162 sayılı Qərarından sonra Qəbələ rayon MKS - nin strukturu və ştat vahidlərində bir sıra dəyişikliklər olmuşdur. Belə ki, mərkəzi kitabxanada olan Vahid fondun təşkili və istifadəsi şöbəsi və avtokitabxana ləğv olunmuş, əvəzində iki yeni şöbə yaranmışdır. Bunlar “Kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması” şöbəsi və “İnformasiya-resurs” şöbəsidir

Beləliklə, mərkəzi kitabxanada yeni dəyişikliyə əsasən 2012-ci ilin yanvar ayından 6 şöbə fəaliyyət göstərir:

- Oxuculara xidmət şöbəsi;
- Komplektləşdirmə və kitabışləmə şöbəsi;
- Metodika və biblioqrafiya şöbəsi;
- Kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi;
- İnformasiya-resurs şöbəsi;
- Uşaq şöbəsi. [20].

Qəbələ rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sisteminin Mərkəzi kitabxanasının kitab fondu 165982 nüsxə (83800 nüsxəsi latın qrafikası ilə) təşkil edir.

Hal-hazırda Mərkəzi kitabxana və onun filiallarında 140 mindən çox ədəbiyyat vardır. Fondun tərkibi Azərbaycan, rus, ingilis, və s. dillərdən olan kitablardan ibarətdir. 140322 nüsxə olan MKS-nin fondundan 89818 nüsxəsi latın, 38104 nüsxəsi kiril, 12400 nüsxəsi isə ingilis və rus dillərindədir. 2018-ci il ərzində kitabxanadan 21973 nəfər oxucu istifadə etmişdir. Həmçinin, kitabxanada elektron kitabxana və elektron kataloq da yaradılmışdır. [19].

Kitabxananın elektron kataloq bazasında 107679 nüsxə elektron resurs yerləşdirilmişdir. [18, s.133]. Mərkəzi kitabxananın 2009-cu ildə veb-saytı yaradılmışdır. Həmin ildə elektron kataloq İRBİS -64 proqramı alınmış və kitabxanada olan kitablar həmin kataloqa daxil edilmişdir.

Qeyd edək ki, Qəbələ şəhərinin mərkəzində 2006-cı ildə, Azərbaycan xalqının Ümumilli Lideri Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətini əbədiləşdirən muzey və elektron kitabxana açılmışdır.

Nəticə: Beləliklə, Azərbaycanın qədim və ayrılmaz parçalarından biri olan və Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala iqtisadi regionuna daxil olan inzibati rayonlar sırasında ikinci ən böyük inzibati rayon olan Qəbələ şəhərinin qədim və zəngin tarixi onun kitabxana-informasiya infrastrukturuna əsaslı təsir etmiş, burada kitabxana-biblioqrafiya və informasiya xidməti prosesi özünəməxsus spesifikasiyi ilə səciyyələnməyə başlamışdır. Lakin əldə olunan nailiyyətlərlə yanaşı, müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin tələbləri kontekstində bir sıra bəzi problemlər də hələ də qalmaqdadır. Hesab edirik ki, bu nöqsanlar yaxın gələcəkdə aradan qaldırılacaq, qədim Qəbələ şəhərinin kitabxana-informasiya infrastrukturunu tamamilə modern səviyyəyə çatacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial- iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər) // Azərbaycan, 2004, 11 fevral.
2. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı "Dövlət Proqramı". Bakı: Nurlar, 2009, 184 s.
3. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı// Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri, metodiki və təcrübi jurnal, 2008, № 2, s.6-29.
4. Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında. I və II c./ Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi. Bakı: Nurlar, 2007, 820s.

5. Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: Dövlət Proqramının həyata keçirilməsinə dair materiallar: biblioqrafik göstərici /Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi., M.F.Axundov ad. Azərb Milli Kitabxanası; burax. haz. M.Vəliyeva, M. İbrahimova; red. G. Səfərəliyeva. I buraxılış.- Bakı: M.F.Axundov ad. Azərbaycan Milli Kitabxanası. Bakı, 2007, 201 s.
6. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi: 2013-cü ilin əvvəlinə iqtisadi və inzibati rayonlar, eləcə də şəhər yaşayış məntəqələri üzrə əhalinin cins bölgüsündə sayı (min nəfər) <http://www.stat.qov.az>
7. Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: Dövlət Proqramının həyata keçirilməsinə dair materiallar: biblioqrafik göstərici /Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi., M. F. Axundov ad. Azərb Milli Kitabxanası; burax. haz. M. Vəliyeva, M. İbrahimova; red. G. Səfərəliyeva II buraxılış. Bakı: M.F.Axundov ad. Azərbaycan Milli Kitabxanası, 2009, 345 s.
8. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2009:statistik məcmuə /Azərb. Resp. Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı: Səda, 2009, 767 s.
9. Azərbaycanın regionları / Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı: Səda, 2010, 652 s.
10. Azərbaycanın regionları / Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı: Səda, 2011, 768 s. təhsili. Bakı, 1998, 130 s.
11. Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi (Dərslik. 3 hissədə. III c. XX əsrin ikinci yarısında və XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi). Bakı: BDU, 2010, 434 s.
12. Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslik (3 cildə. II c. XX əsrin birinci yarısında Azərbaycanda kitabxana işi). Bakı, 2007, 552 s.
13. İsmayılov X. İ. Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000-ci illər). B., 2000, 445 s.
14. İsmayılov X.İ. İsmayılov.N.İ. Bayramova.İ.Z. Azərbaycan Respublikasının regionlarının kitabxana-informasiya resurslarının inkişafının bəzi məsələləri (Gəncə-Qazax iqtisadi rayonunun nümunəsində) // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi- nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. 2009, № 1, s.99-112.
15. İsmayılov N.İ, Ağayeva X.T. Regionların sosial-iqtisadi inkişafının informasiya təminatı həyata keçirilir // Azərbaycan qəzeti, 2010, 13 noyabr, s.6 .
16. İsmayılov N.İ.Kitabxana-biblioqrafiya resurslarının yerləşməsinin nəzəri və təcrübi məsələləri// Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. 2010, №1, s.67-78.
17. İsmayılov.N.İ. Azərbaycanda kitabxana-biblioqrafiya ehtiyatlarının yerləşməsi və istifadəsinin bəzi məsələləri.// Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi- nəzəri və təcrübi jurnal. B.:BUN,1999, №1, s. 94-100.
18. Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında» statistik müayinənin nəticələri barədə. Statistik bülleten. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı, 2009, 88s.
19. Qəbələ rayon MKS-in 2000-2012-ci il hesabatları
20. <http://gsaz.az/articles/view/112ShakiZaqatala-iqtisadicoğrafi-rayonu>

Rəyçilər: t.ü.e.dok., prof. X.İ.İsmayılov, dos. A.M.Əliyev